

ANGST VOOR VREEMDEN EN HET VREEMDE

Onder je huid

oktober/november 2011

Commentaar bij Skin, de film

Wouter Gomperts¹

Psychoanalytisch psychotherapeuten houden zich vooral bezig met het onderwerp 'zelfhaat' binnen het kader van de ontwikkeling van zelfdestructief gedrag in de vroege ouder-kindrelatie. Zelfhaat kan voortkomen uit de kleine wereld van de vroege gezinsinteractie, maar kan ook samenhangen met de machtsverhoudingen in de grote wereld. Maatschappelijke verhoudingen spelen vanbinnen in je door. Vanaf je vroege kindertijd vormt je identiteit zich door hoe belangrijke mensen om je heen denken en voelen over jou en over henzelf, en dat gaat ook over afkomst, ras en huidskleur en is afhankelijk van de betekenis die afkomst, huidskleur en ras in een bepaalde samenleving in een bepaalde tijd hebben. Met de kolonialisering door het westen van grote delen van Azië, Amerika, Afrika ontstond er vanaf de zestiende eeuw een associatie van 'zwart' met 'slecht' en van 'blank' met 'goed'. 'Zwart' ging naar inferieure posities verwijzen en blank naar superieure posities. De koloniale verhoudingen werken ook door in de postkoloniale tijd en belasten de verhoudingen tussen etnische groepen in de multiculturele samenleving. De maatschappelijke betekenis van 'zwart' en 'wit' heeft via het gezin, de familie, de school, de kerk een weerklank in het zich ontwikkelende zelf van het kind. Je afkomst, huidskleur en ras worden een aspect van je zelf. Dit gebeurt zowel bij witte als bij zwarte mensen en bij uitstek als er tussen witte en zwarte mensen een uitbuitingsrelatie bestaat, zoals tijdens het Apartheidsregiem in Zuid Afrika. Blanke kinderen is van generatie op generatie geleerd dat zwarten van minderwaardigheid zijn, zoals bomen van hout. Als je tot een sociale groepscategorie behoort die in een samenleving wordt afgewezen, gedenigreerd, vernederd of gehaat, of zelfs vermoord, heeft dat gevolgen voor je zelfgevoel en je identiteit. De afwijzing van anderen komt in het zelfbeeld terecht van degenen die gehaat en geminacht worden. Via identificatie met de in je geprojecteerde haat, wordt de haat van anderen tot zelfhaat.

1. Geïnternaliseerd racisme

Het psychologenechtpaar Kenneth en Mamie Clark deed in 1939 in de Verenigde staten een experiment. De Clarks gaven zwarte kinderen de keuze tussen een witte en een zwarte pop. De kinderen kozen bijna allemaal de

¹ Dr. W. J. Gomperts is psychoanalyticus /klinisch psycholoog. Hij werkt bij het Nederlands Psychoanalytisch Instituut en de Universiteit van Amsterdam. Hij is opleider/supervisor bij de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse.

witte pop. Bovendien vonden zij de witte pop 'goed' en 'mooi' en de zwarte 'slecht' en 'lelijk'. Kiri Davis, een 16jarig meisje uit New York, herhaalde het experiment in 2006 met 21 zwarte kleuters uit een kinderdagverblijf in Harlem (<http://www.youtube.com/watch?v=YWyI77Yh1Gg>).

'Kun je me de pop laten zien, die je het leukst vindt?' vraagt Kiri Davis lief.

Een kleuter kiest vastbesloten de witte.

'Waarom vind je die leuk?'

'Omdat hij wit is.'

Kiri Davis vraagt aan een andere kleuter:

'Kun je me de aardige pop laten zien?'

De kleuter neemt prompt de witte pop.

'Kun je me de slechte pop laten zien?'

De kleuter pakt zonder twijfel de zwarte pop.

'Waarom ziet die er slecht uit?'

'Omdat hij zwart is.'

15 van de 21 zwarte kleuters dachten er net zo over. Raciale categorisatie is, net als de betekenis die bijvoorbeeld aan sekse wordt gegeven, een sociale constructie die deel gaat uitmaken van het zelf en het zelfgevoel. Het gaat om een sociaal en psychisch proces van ten dele onbewuste betekenisverlening die samenhangt met de machtsverhoudingen in een samenleving naar tijd en plaats, en die dus in principe ook anders kan.

Marjan is in psychotherapie.² Ze is een op jonge leeftijd naar Nederland geëmigreerde Surinaamse vrouw met een Chinese moeder en een Creoolse vader. Haar depressie, minderwaardigheidsgevoelens, schaamte hebben te maken met de relatie met haar moeder die haar van kleins af aan heeft afgewezen. De afwijzing heeft haar moeder op een racistische manier vormgegeven. In samenhang met de koloniale verhoudingen tussen de verschillende bevolkingsgroepen in de grote wereld van Suriname in de jaren zestig, gold in moeders binnenwereld hoe blanker hoe beter, hoe donkerder hoe slechter. Voor de moeder van Marian was het zwarte van haar Creoolse man (de vader van Marjan) minderwaardig aan de lichte kleur van haar eigen Chinese huid, die op de blanke kleur van de machtige blanke lijkt. Marjan's moeder was teleurgesteld in haar huwelijk en ook in haar emigratie naar Nederland. Ze verwierp haar echtgenoot en zijn Creoolse donkere kleur en min of meer onbewust daarmee ook hun donker gekleurde dochter. De moeder van Marjan was een tengere Chinese, bij de geboorte van Marian nog heel jonge vrouw, voor wie Marjan (bij haar geboorte maar liefst elf pond) wel een heel erg grote baby was. De grootte van de baby lijkt het eerste aangrijpingspunt te zijn geweest voor de verwerping van het Creoolse in Marjan. De jongere zus van Marjan daarentegen was helemaal goed. Zij is tenger en licht gekleurd, dat wil zeggen niet zo zwart als Marjan's vader en Marjan. Bovendien had het zusje sluk haar en lichte ogen, terwijl Marjan

² Ontleend aan: Ans van Blokland & Nynke Colijn. De geracialiseerde innerlijke wereld. In: Thys, M. & Gomperts, W. J. (Red.) (2009) Vergezichten. Transculturele psychoanalyse. Antwerpen/Apeldoorn: Garant. p. 235-247

kroeshaar heeft en donkere ogen. Voor moeder was de ene dochter goed en de andere verkeerd. Op vakantie in Parijs bijvoorbeeld ging de moeder van Marjan met haar jongste dochter naar de parfumerie in een groot warenhuis en liet zij Marjan met haar vader in de auto wachten. Marian vertelt in haar therapie:

Mijn moeder schaamt zich voor mij. Mijn moeder ergerde zich altijd aan mijn haar. Na mijn zestiende ergerde ze zich aan mijn brede neus. Mijn moeder schaamde zich voor alles wat met mijn Creoolse uiterlijk te maken heeft. Mijn moeder vindt mijn haar nog steeds te erg. Mijn zus was lichter en heeft wel glad haar. Dat was wel haar kind. Ik werd altijd weggehouden. Ik voel heel veel schaamte, dat je er niet echt mag zijn.

In het zelfgevoel van Marian zijn de racistische voorstellingen van haar moeder oppermachtig. Ze heeft zich met de voorstellingen van haar moeder geïdentificeerd. Vandaar dat gesproken wordt van 'racialisatie van het zelfgevoel' of 'geïnternaliseerd racisme'. Discriminatie komt dus onder je huid. Het tast je zelfgevoel aan en dat vaak van generatie op generatie.

2. De film Skin.

Dit buitengewone en waargebeurde verhaal gaat over Sandra Laing. Sandra wordt in 1955 in Zuid Afrika geboren in een liefdevol gezin van blanke Afrikaners met een aardig huis in een dorpje tussen de pijnbomen waar haar ouders een kruidenierswinkel annex postkantoorje runnen. Op het eerste gezicht niets aan de hand. De erfelijkheidswetten hebben echter een lelijke strek met Sandra uitgehaald. Haar ouders, Abraham en Sannie Laing, zijn blank, net als hun ouders, grootouders en overgrootouders. Maar de huid van Sandra is donker. De genen van een onbekende zwarte voorouder doen zich gelden in de huidskleur van Sandra, en dat op de verkeerde plaats en op het verkeerde moment. Het is de tijd van de Apartheid in Zuid Afrika. Sandra's ouders zijn overtuigde leden van de racistische Nationale Partij.

Sandra wordt tweemaal met fysiek en psychisch geweld verstoten: eerst uit de witte wereld door de schoolmeester en vervolgens ook door haar ouders als ze betrappt wordt met een zwarte jongen, Petrus Zwane. Later wordt Sandra ook uit de zwarte wereld verstoten door haar echtgenoot Petrus omdat hij vindt dat Sandra van binnen een blanke is, die dus tot de groep van onderdrukkers behoort. De vader van Sandra kan de schande van een zwart kind niet verkroppen. Hij verstoot haar en met zijn zoon verbrandt hij al haar kleren. Hoewel de moeder van Sandra zelf ook blijkt geeft van racistische gevoelsovertuigingen, blijft zij van Sandra houden en probeert haar stiekem nog te zien. De film gaat dus ook over vrouwenonderdrukking en over moederliefde waartegen zelfs de Apartheid het aflegt.

We zien hoe Sandra twee keer de kans ontnomen wordt om een eigen identiteit te ontwikkelen. Sandra kon niet zijn wie ze was, ze is zwart in de witte wereld en wit in de zwarte wereld en in beiden is voor haar geen plaats. In het Zuid Afrika van de apartheid is haar huid een vloek. Dit trauma heeft haar in de jaren negentig, toen het Apartheidsregime was verdwenen, beroemd gemaakt. De persoonlijke geschiedenis van Sandra brengt de

perversiteit van de Apartheid hartverscheurend in beeld en Hollywood heeft daar graag gebruik van gemaakt.

Naar mijn idee wel erg idealiserend behoudt Sandra in de film de vitaliteit om haar traumatische verleden te overwinnen. In de film zien we op het eerste gezicht een liefdevolle vroege jeugd die Sandra voldoende innerlijke veiligheid heeft gegeven om haar lot aan te kunnen. We zien dat Sandra's moeder van haar houdt en van haar blijft houden in de meer dan dertig jaar dat ze Sandra niet mag zien. Ze heeft altijd haar blanke pop gekoesterd en bewaard. En zelfs haar racistische vader heeft Sandra met zijn uitspraak 'geef nooit op' de kracht gegeven om door te gaan. Ik laat echter meteen na afloop van de film een stukje interview zien waarin de échte Sandra wordt geïnterviewd (<http://www.youtube.com/watch?v=cYZyvxpsCjQ>). Dan zien we een milde, maar toch ook heel verdrietige vrouw, die met een neergeslagen blik te schuw lijkt om de kijker echt aan te kijken. Dit doet mij het begin van de film nog eens overdenken. De op het eerste gezicht probleemloze jeugd van Sandra komt plotseling tot een eind als Sandra door haar ouders naar school wordt gebracht. Haar ouders laten haar de eerste schooldag achter in een witte wereld, waarin Sandra plotseling een zwart meisje is. Overeenkomstig de wetten van de Apartheid wordt zij vervolgens uitgestoten. Sandra is in haar vroege, op zich wel liefdevolle jeugd in een belangrijk opzicht totaal niet door haar ouders gezien, begrepen en gevoeld: haar donkere huidskleur en het verschil dat dit met haar ouders geeft, wordt niet op een emotioneel veilige manier gezien en aan Sandra teruggegeven. Het kleurverschil wordt in de vroege jeugd door haar ouders totaal geloofwaardig. Het was in de context van de Apartheid kennelijk te bedreigend om er herkenning en gevoel aan te geven. Misschien dat de vroege loochening van dit wezenlijk anders-zijn er debet aan is, dat de echte Sandra zo wezensvreemd in het interview overkomt. De Sandra uit de film daarentegen opent in een *happy end* vrolijk en vitaal een snoepwinkelje.